

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA RANG NOMLARINING MILLIY-MADANIY SEMANTIKASI

Rustamboyeva Madina Shuhrat qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti lingvistika yo‘nalishi 25-03 guruhi magistri

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida rang nomlarining milliy-madaniy semantikasi lingvistik hamda lingvomadaniy nuqtai nazardan tadqiq etiladi. Tadqiqot jarayonida rang konseptining o‘zbek va ingliz xalqlari tafakkuridagi o‘rni, ularning olamni idrok etishidagi ahamiyati hamda til vositasida ifodalanish xususiyatlari qiyosiy tahlil asosida o‘rganiladi. Maqolada rang nomlarining nafaqat nominativ ma’nolari, balki ularning ramziy, emotsional-ekspressiv va madaniy semantikasi ham yoritilgan. Shuningdek, rang komponentli frazeologik birliklar, maqol va iboralarda ranglarning qo‘llanishi tahlil qilinib, ularning milliy mentalitet bilan bog‘liqligi ochib beriladi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi oq, qora, qizil, yashil va ko‘k kabi asosiy ranglarning semantik maydoni misollar asosida qiyoslanadi. Tadqiqot natijalari rang konsepti har bir xalqning tarixiy tajribasi, urf-odati, qadriyatlari va madaniy qarashlari bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: rang konsepti, rang nomlari, semantika, lingvomadaniyat, lisoniy manzara, qiyosiy tilshunoslik, frazeologizm, milliy tafakkur, verbalizatsiya, konsept.

Аннотация

В данной статье исследуется национально-культурная семантика цветообозначений в английском и узбекском языках с лингвистической и лингвокультурологической точек зрения. В ходе исследования рассматриваются особенности концепта цвета в сознании английского и узбекского народов, его роль в восприятии мира и способы языковой репрезентации на основе сравнительного анализа. В статье анализируются не только номинативные значения цветообозначений, но и их символическая, эмоционально-экспрессивная и культурная семантика. Особое внимание уделяется употреблению цветовых компонентов во фразеологических единицах, пословицах и устойчивых выражениях, а также их связи с национальным менталитетом. На основе примеров сопоставляется семантическое поле основных цветов — белого, чёрного, красного, зелёного и синего — в английском и узбекском языках. Результаты исследования показывают, что концепт цвета тесно связан с историческим опытом, традициями, ценностями и культурным мировоззрением каждого народа.

Ключевые слова: концепт цвета, цветообозначения, семантика, лингвокультурология, языковая картина мира, сравнительное языкознание, фразеологизм, национальное мышление, вербализация, концепт.

Abstract

This article investigates the national and cultural semantics of color terms in English and Uzbek from linguistic and linguocultural perspectives. The study examines the role of the color concept in the worldview of English and Uzbek peoples, its significance in human perception, and the peculiarities of its linguistic representation through comparative analysis. The paper analyzes not only the nominative meanings of color terms but also their symbolic, emotional, expressive, and cultural semantics. Special attention is paid to the use of color components in phraseological units,

proverbs, and idiomatic expressions, as well as their connection with national mentality. The semantic fields of major colors such as white, black, red, green, and blue are comparatively analyzed in both languages with relevant examples. The results of the research demonstrate that the concept of color is closely connected with the historical experience, traditions, values, and cultural worldview of each nation.

Keywords: color concept, color terms, semantics, linguoculturology, linguistic worldview, comparative linguistics, phraseological unit, national mentality, verbalization, concept.

Kirish

Til xalqning milliy tafakkuri, madaniyati va dunyoqarashini aks ettiruvchi eng muhim vositalardan biri hisoblanadi. Har bir xalq borliqni o'ziga xos tarzda idrok etadi va bu jarayon til orqali namoyon bo'ladi. Zamonaviy tilshunoslikda olamning lisoniy manzarasi masalasi muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri sifatida o'rganilib, unda konsept tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. Konsept inson ongida shakllanadigan hamda til orqali ifodalanadigan murakkab mental birlik bo'lib, u milliy-madaniy tajriba, tarixiy qarash va ijtimoiy tafakkur bilan chambarchas bog'liqdir.

Rang konsepti inson tafakkurida qadimdan mavjud bo'lgan universal tushunchalardan biri sanaladi. Ranglar nafaqat predmet va hodisalarning tashqi belgisi sifatida, balki ma'lum ramziy, emotsional va madaniy ma'nolarni ifodalovchi vosita sifatida ham muhim o'rin egallaydi. Turli xalqlarda ayni bir rang turlicha assotsiatsiyalar va semantik mazmunlarni ifodalashi mumkin. Shu sababli rang nomlari lingvistika, psixologiya, madaniyatshunoslik hamda lingvomadaniyat yo'nalishlarida keng tadqiq qilinmoqda.

Ingliz va o'zbek tillarida rang nomlari o'ziga xos milliy-madaniy xususiyatlarga ega. Jumladan, o'zbek tilida oq rang poklik, ezgulik va nur timsoli sifatida talqin qilinsa, qora rang ko'pincha motam, qayg'u yoki salbiy holatlarni ifodalashda qo'llanadi. Ingliz tilida ham white va black ranglari ma'lum ramziy ma'nolarni bildiradi, biroq ayrim holatlarda ularning semantik talqini o'zbek tilidagi ma'nolardan farqlanadi. Bundan tashqari, qizil, yashil va ko'k ranglar ham ikki xalqning madaniyati hamda milliy tafakkurida turli assotsiativ ma'nolarni yuzaga chiqaradi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillarida rang nomlarining milliy-madaniy semantikasini qiyosiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida rang konseptining lisoniy ifodalanishi, uning frazeologik birliklar, maqol va iboralardagi qo'llanilishi hamda madaniy-semantik xususiyatlari o'rganiladi. Shuningdek, rang nomlari orqali xalqning milliy tafakkuri va olamni idrok etishidagi o'ziga xos jihatlarni aniqlashga e'tibor qaratiladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv davrida turli xalqlarning til va madaniyatini qiyosiy o'rganish, ularning mental xususiyatlarini tahlil qilish muhim ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. Rang konseptining lingvomadaniy jihatdan tadqiq qilinishi esa xalqlarning madaniy qadriyatlari va tafakkurini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Asosiy qism

Zamonaviy tilshunoslikda konsept tushunchasi inson tafakkuri va til o'rtasidagi munosabatni o'rganishda muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Konsept inson ongida shakllanuvchi mental birlik bo'lib, unda xalqning tarixiy tajribasi, madaniy qarashlari va milliy qadriyatlari mujassamlashadi. Rang konsepti esa olamning lisoniy manzarasini shakllantiruvchi asosiy konseptlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ranglar inson hayotida nafaqat predmetlarning tashqi belgisi, balki ma'lum hissiy, ramziy va estetik ma'nolarni ifodalovchi vosita sifatida ham muhim o'rin tutadi.

Ingliz va o'zbek tillarida rang nomlari semantik jihatdan o'xshash va farqli xususiyatlarga ega. Har ikki tilda rang nomlari dastlab predmetning rang belgisini ifodalasa-da, vaqt o'tishi bilan ular ko'chma va ramziy ma'nolarni ham kasb etgan. Ayniqsa, frazeologik birliklar, maqollar va turg'un iboralarda ranglarning lingvomadaniy xususiyatlari yaqqol namoyon bo'ladi.

O'zbek tilida oq rang asosan poklik, yaxshilik, samimiylik va ezgulik ramzi sifatida talqin qilinadi. Masalan, "oq yo'l", "oq ko'ngil", "oq fotiha" kabi birikmalar ijobiy semantik ma'noga ega. Ingliz tilida ham white rangi ko'pincha poklik va beg'uborlik ma'nolarini ifodalaydi: white dove – tinchlik ramzi, white wedding dress – poklik timsoli hisoblanadi. Biroq ingliz tilida white lie iborasi "zararsiz yolg'on" ma'nosini bildirib, o'zbek tilidagi semantik talqindan qisman farq qiladi.

Qora rang ikki tilda ham asosan salbiy ma'nolar bilan bog'lanadi. O'zbek tilida "qora kun", "qora niyat", "qora xabar" kabi iboralar qayg'u, kulfat va yomonlikni ifodalaydi. Ingliz tilida esa black market, black day, black list kabi birikmalar salbiy semantikani anglatadi. Shu bilan birga, ayrim holatlarda qora rang jiddiylilik va kuch timsoli sifatida ham qo'llanilishi mumkin. Masalan, black suit ingliz madaniyatida rasmiylik va nufuz belgisi sifatida qabul qilinadi.

Qizil rang ingliz va o'zbek tillarida hissiy-emotsional bo'yoqdorlikka ega ranglardan biridir. O'zbek tilida qizil rang ko'pincha go'zallik, yoshlik va bayram timsoli sifatida qo'llansa, ayrim hollarda xavf yoki keskinlik ma'nolarini ham anglatadi. Ingliz tilida red color muhabbat, ehtiros va xavf ramzi sifatida talqin qilinadi. Masalan, red rose – sevgi ramzi, see red esa "g'azablanmoq" ma'nosini bildiradi. Demak, qizil rang semantikasi ikki tilda ham emotsional jihatdan kuchli ifodaga ega.

Yashil rang tabiat, hayot va yangilanish timsoli sifatida har ikki xalq madaniyatida muhim o'rin tutadi. O'zbek tilida yashil rang ko'pincha yoshlik, navqironlik hamda tabiat bilan bog'liq tasavvurlarni uyg'otadi. Ingliz tilida green rangi ekologiya va tabiat ramzi bo'lish bilan birga, green-eyed iborasida rashk ma'nosini ham ifodalaydi. Bu esa rang konseptining turli xalqlarda o'ziga xos assotsiativ semantikaga ega ekanligini ko'rsatadi.

Ko'k rang ham ingliz va o'zbek tillarida turlicha madaniy semantikani ifodalaydi. O'zbek xalq tafakkurida ko'k rang osmon, kenglik va tinchlik timsoli sifatida talqin qilinadi. Ingliz tilida esa blue color ayrim hollarda tushkunlik va qayg'u ma'nosini anglatadi: feel blue – xafa bo'lmoq. Shu bilan birga, blue blood iborasi zodagonlik ma'nosini ifodalab, rangning ijtimoiy-madaniy funksiyasini namoyon etadi.

Rang nomlari frazeologik birliklarda ayniqsa faol qo'llaniladi. Frazeologizmlar tarkibidagi rang komponentlari xalqning milliy tafakkuri va madaniy qarashlarini aks ettiradi. Ingliz va o'zbek tillaridagi ko'plab iboralarda ranglar ramziy ma'noda qo'llanib, inson xarakteri, hissiy holati yoki jamiyatdagi hodisalarni tasvirlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan rang konsepti lingvomadaniyatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida rang nomlari umumiy semantik xususiyatlarga ega bo'lsa-da, ularning madaniy talqini va assotsiativ ma'nolari har bir xalqning milliy dunyoqarashi, tarixiy tajribasi hamda mentalitetiga ko'ra farqlanadi. Rang konsepti orqali xalqning borliqni idrok etishi, qadriyatlari va madaniy tafakkuri namoyon bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, rang konsepti ingliz va o'zbek tillarining lisoniy manzarasida muhim o'rin egallovchi lingvomadaniy birliklardan biri hisoblanadi. Rang nomlari nafaqat predmet va hodisalarning tashqi belgisini ifodalovchi vosita, balki xalqning milliy tafakkuri, madaniy qadriyatlari va tarixiy tajribasini aks ettiruvchi semantik birlik sifatida ham namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillaridagi asosiy rang nomlarining semantik va lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilindi. Tahlillar natijasida oq, qora, qizil, yashil va ko'k ranglarning har ikki tilda umumiy ma'nolarga ega ekanligi bilan birga, ularning madaniy talqini va assotsiativ mazmunida muayyan farqlar mavjudligi aniqlandi. Ayniqsa, frazeologik birliklar, maqol va turg'un iboralarda ranglarning ramziy ma'nolari xalqning dunyoqarashi hamda mentalitetini yaqqol ifodalashi kuzatildi.

Shuningdek, rang konsepti insonning hissiy holati, ijtimoiy qarashlari va estetik tafakkuri bilan chambarchas bog'liq ekanligi ma'lum bo'ldi. Ingliz va o'zbek tillaridagi rang komponentli birliklar milliy madaniyatning o'ziga xos jihatlarini yoritishda muhim lingvistik vosita sifatida xizmat qiladi. Rang nomlari orqali xalqlarning borliqni idrok etish usuli, qadriyatlari va madaniy qarashlari namoyon bo'ladi.

Demak, rang konseptining lingvomadaniy va semantik jihatdan o'rganilishi til va tafakkur o'rtasidagi munosabatlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, lingvomadaniyat hamda kognitiv lingvistika sohalaridagi keyingi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Лингвокультурология — Москва: Академия, 2001.
2. Краткий словарь когнитивных терминов — Москва: Филологический факультет МГУ, 1996.
3. Язык и культура — Москва: Русские словари, 1997.
4. Cognitive Linguistics — Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
5. Women, Fire and Dangerous Things — Chicago: University of Chicago Press, 1987.
6. Metaphors We Live By — London: The University of Chicago Press, 2003.
7. Language, Culture and Cognition — Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati — Toshkent, 2020.
9. Inglizcha-o'zbekcha lug'at — Toshkent: O'qituvchi, 2015.
10. Tilshunoslik nazariyasi — Toshkent: Mumtoz so'z, 2013.
11. Kognitiv lingvistika bo'yicha ilmiy maqolalar va internet manbalari.